

**ALISHER NAVOIYNING “NAVODIR USH-SHABOB” DEVONIDAGI  
G‘AZALLARDA RAD SAN’ATI VA UNING BADIY-ESTETIK VAZIFASI  
(Tezis)**

**UrDU tadqiqotchisi Nazarova Nafisa**

**Annotatsiya**

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotiga kiruvchi “Navodir ush-shabob” devonidagi g‘azallarda rad va takror hodisasining badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** “Navodir ush-shabob”, rad, radif, takror, radd ul-matla’, radd ul-ajuz al-as-sadr, g‘azal, poetika, badiiy san’at, ohangdorlik.

**Аннотация**

В статье исследуются художественно-эстетические особенности искусства повтора и рада в газелях Алишера Навои, вошедших в диван «Наводир уш-шабоб» из состава «Хазойин ул-маоний».

**Ключевые слова:** «Наводир уш-шабоб», рад, радиф, повтор, редд уль-матла, редд уль-аджуз ас-садр, газель, поэтика, художественный прием.

**Abstract**

This article examines the artistic and aesthetic functions of repetition and rad in the ghazals of Alisher Navoi’s “Navodir ush-shabob”, which forms part of “Khazoyin ul-maoniy”.

**Keywords:** “Navodir ush-shabob”, rad, radif, repetition, radd ul-matla’, radd ul-ajuz al-sadr, ghazal, poetics, artistic device.

Alisher Navoiy mumtoz o‘zbek she’riyatining badiiy imkoniyatlarini nihoyatda kengaytirgan buyuk mutafakkir shoirdir. Uning turkiy tildagi lirik merosi asosan “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotida jamlangan bo‘lib, mazkur majmua “G‘aroyib us-sig‘ar”, “Navodir ush-shabob”, “Badoye’ ul-vasat” va “Favoyid ul-kibar” devonlaridan tashkil topgan. “Navodir ush-shabob” “Xazoyin ul-maoniy”ning ikkinchi devoni bo‘lib, unda Navoiy lirikasining yigitlik davriga xos ishqiy, falsafiy, axloqiy va ijtimoiy mazmunlar badiiy ifodasini topgan. Ushbu devonga “Navodir un-nihoya”dagi 331 g‘azal kiritilgani ham qayd etiladi. Navoiy g‘azallarining badiiy mukammalligini ta’minlovchi vositalardan biri - takror san’atidir. Takror mumtoz poetikada turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Jumladan, radd ul-matla’, radd ul-qofiya hamda radd ul-ajuz al-as-sadr kabi san’atlar takror hodisasiga asoslanadi. “Xazoyin ul-maoniy”

tarkibida radd ul-matla' san'atining o'ttizdan ortiq namunasi mavjudligi ko'rsatilgan. Shu jihatdan "Navodir ush-shabob"dagi g'azallarda takrorning qanday vazifa bajarayotganini aniqlash Navoiy poetikasining muhim qirralarini ochishga xizmat qiladi.

Mumtoz she'riyatda rad tushunchasi takror bilan bevosita bog'liq. Bunda radif tushunchasini ham alohida ajratish zarur. Radif - g'azal baytlarining qofiyadan keyin aynan bir xil shaklda takrorlanib keladigan so'z yoki so'z birikmasidir. Biroq radif oddiy takror emas. U butun g'azal mazmunini o'z atrofida birlashtiruvchi kompozitsion vosita vazifasini ham bajaradi.

Navoiy g'azallarida radifning aynan mana shu imkoniyatidan nihoyatda mahorat bilan foydalanilgan. Masalan, Navoiy "Deyin" radifli g'azalida "deyin" so'zining radif sifatida sakkiz marta, boshqa o'rinlarda esa yana takroriy tarzda qo'llanganini va bu takrorlar g'azal ohangi hamda hissiy ta'sirini kuchaytirganini qayd etadilar. Navodir ush shabobning dastlabgi g'azallaridan birida: ko'rguzub, tuzib, uzub, buzub, turg'uzub, tirg'uzub, suzub, ko'rguzub kabi tovush jihatidan yaqin birliklar takrorlanadi.

Masalan:

Gul chog'i har gulga bir bulbul tarannum ko'rguzub,  
 Toza ko'nglim dog' ila ko'nglum qushi afg'on tuzib.  
 va maqta'da:

Ey Navoiy, umr o'tar eldek, o'zungni shod tut,  
 Elga etmak mumkin ermasdur chu surat ko'rguzub.<sup>1</sup>

Bu yerda aynan bitta leksemaning takroridan ko'ra qofiyaviy tovushlar tizimi ustunlik qiladi. Demak, rad san'atini faqat bir xil so'zning takrorlanishi sifatida tushunish bilan cheklanib qolmaslik kerak. Navoiy poetikasida takror tovush, so'z, ibora va sintaktik qurilish darajasida ham namoyon bo'ladi.

Mumtoz poetikadagi raddning, xususan radd ul-ajuz al-as-sadrning asosiy belgisi-baytning muayyan qismida kelgan so'zning baytning boshqa belgilangan qismida qaytarilishidir. Masalan, so'z bayt boshida kelib, bayt oxirida qaytarilishi mumkin.

Oshiq o'ldum, bilmadim, yor o'zgalarga yor emish,  
 Alloh-Alloh, ishq aro mundoq balolar bor emish.<sup>2</sup>

Bu yerda "Oshiq" bayt oxirida qaytarilmagan. Demak, bu radd ul-ajuz al-as-sadr emas. Yor o'zgalarga yor emish bu yerda "yor" so'zining bir bayt ichida takrorlanishi bor. Bu takrir hodisasini yuzaga chiqargan.

<sup>1</sup> A.Navoiy, "Xazoyin ul- maoniy". "Yangi asr avlodi". 2016-yil. 68-b.

<sup>2</sup> A.Navoiy, "Xazoyin ul- maoniy". "Yangi asr avlodi". 2016-yil. 79-b

Yana:

Alloh-Alloh, ishq aro mundoq balolar bor emish. Bu esa takrir, ya'ni bir so'zning ta'kid maqsadida ketma-ket takrorlanishidir. Biroq matla'ning "yor o'zgalarga yor emish" misrasida "yor" leksemasining takror qo'llanishi hamda "Alloh-Alloh" shaklidagi takrorlar shoirning fikriy-emotsional ta'kidni kuchaytirish maqsadida foydalangan takrir san'atini yuzaga keltiradi.

Shu jihatdan Navoiy ijodida rad va radifni faqat shakliy-poetik hodisa sifatida baholash yetarli emas. Ular shoirning fikrini ta'kidlash, lirik qahramon ruhiyatini ochish, g'azalning kompozitsion yaxlitligini ta'minlash, musiqiyligini oshirish va o'quvchiga kuchli estetik ta'sir ko'rsatish vazifalarini ham bajaradi. Demak, "Navodir ush-shabob" g'azallaridagi rad va takrorlar mazmun va shakl uyg'unligini ta'minlovchi asosiy poetik vositalardan biri bo'lib, Navoiyning badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim belgilar sirasiga kiradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. A Navoiy "Xazoin ul- maoniy". "Yangi asr avlodi", 2016-yil.
- 2 Alisher Navoiy "Xazoyin ul-maoniy". Navodir ush-shabob. To'la asarlar to'plami. 10 jildlik. 2-jild. Toshkent: G'afur G'ulom ijodiy uyi, 2012.
3. A Navoiy Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. Toshkent: Fan, 1993.
4. Y Is'hoqov "So'z san'ati so'zligi." Toshkent.